

SPELLEN MET LOSSE HANDEN : EEN PROBLEEM EN ZIJN OPLOSSING

Hoe we spellen, en wat er dan precies in ons hoofd omgaat, weet niemand. Over hoe we leren spellen is nog minder bekend. Wel weten we dat sommige mensen er minder goed in slagen het te leren dan anderen, en dat deze eersten steeds talrijker worden. De frustraties hierover, ook bij leerkrachten moedertaal, zijn niet gering. Misschien lopen bij sommigen van hen deze frustraties zo hoog op, dat ze tot een gevoel van machteloosheid leiden. Dat is wellicht het moment waarop een fundamentele bezinning over het reilen en zeilen van dit onderwijs met goed gevolg kan plaatsvinden. Als hooguit een jaar na constructie alle appartementen van firma X scheuren en barsten in de muren vertonen, is een bezinning op de gang van zaken in dit bedrijf wel erg wenselijk. Op dezelfde wijze stel ik in dit artikel voor, de spellingdidactiek, en dan vooral de uiteindelijke doelen die men ermee nastreeft, in vraag te stellen.

Hierbij past een waarschuwing. Het woord doelstelling is een tijdlang een didactisch modewoord geweest, en het is de vraag of het classificeren van doelstellingen waarop zoveel nascholingsactiviteiten zich richten, veel aan de alledaagse les-praktijk heeft verbeterd. Ik wil duidelijk stellen dat niet een dergelijk klasseren het oogmerk van dit artikel is. Wel wens ik de vraag te stellen : die spelling, wat willen we daar nu uiteindelijk mee bereiken ? En meteen daaraan gekoppeld : hoe beïnvloedt het antwoord op deze vraag de concrete les-praktijk. Met andere woorden, ik probeer duidelijk te maken hoe onze (verborgen) verlangens onze lessen in een bepaalde richting sturen. Zoals zal blijken, is dit een richting die precies de verwezenlijking van deze verlangens verhindert, misschien zelfs ze totaal blokkeert. Aan het einde van het artikel geef ik een remedie voor de kwaal. M.i. kan de huidige impasse in het spellingonderwijs op vrij eenvoudige wijze worden doorbroken. Voorwaarde daartoe is wel dat de spellingdidactiek op een andere leest wordt geschoeid. Het grote voordeel van deze remedie is dat ze noch van de leerkracht, noch van de leerling, grote inspanningen vergt. Uiteraard is het niet mogelijk, binnen het bestek van dit beknopte artikel, op alle aspecten van deze problematiek in te gaan. Wie er meer over wil weten, kan een uitgebreidere versie van de hier gepresenteerde gedachtengang nalezen in één van de volgende afleveringen van Spiegel (1), waarin ik op dit onderwerp hoop terug te komen.

Ik ga er verder van uit, dat het met de spellingbeheersing van onze leerlingen niet zo best loopt. Onderzoeken zoals deze van Assink (1983) en van Peeters & Pepermans (1982)

tonen dit op voldoende wijze aan : voor sommige woord-categorieën is er na verscheidene jaren van spellingonderwijs zelfs een toename van fouten aan te wijzen. In een eerder artikel, Van Peer (1982 : 5), heb ik het vermoeden geuit dat dit komt doordat de leerkracht niet doet wat hij feitelijk wil, maar nog slechts wil wat hij doet. Op het eerste gezicht lijkt dit wel onmogelijk : we doen toch zeker wel wat we zelf willen ... Echter, ook in het alledaagse leven is dit vaak niet het geval. Die collega van me zegt al jaren dat hij het roken wil afleren ; alleen : hij doet het niet. Talloos zijn de gevallen waarin mensen iets anders doen dan ze willen : ik wilde helemaal niet zo laat naar bed gisteravond, ik wilde helemaal niet zoveel drinken op dat feestje, ik wilde geen ruzie maken, ... En toch deed ik het. Mijn argumentatie is nu, dat in het spellingonderwijs iets gelijksoortigs gebeurt : de leerkracht wil leerlingen wel goed leren spellen, maar in feite doet hij iets anders. Om dit te begrijpen, moeten we de uiteindelijke doelstelling van het spellingonderwijs doorlichten.

Hoe ziet deze doelstelling eruit ? In het algemeen kan zij ongeveer als volgt worden omschreven :

(a) Leerlingen moeten een automatisme in het foutloos spellen ontwikkelen.

Variaties in de formulering zijn zeker mogelijk, maar ik vermoed dat slechts weinig leerkrachten het met deze doelstelling fundamenteel oneens zullen zijn. In die zin hebben we hier te maken met één van de uiteindelijke doelen van het spellingonderwijs, een doel dus dat in één of andere vorm door vrijwel alle leerkrachten onderschreven wordt.

Dit is echter niet het hele verhaal. Het is namelijk mogelijk om nog andere doelstellingen van het spellingonderricht te noemen, waarmee eveneens het merendeel van leerkrachten het eens zal zijn. Wat te denken, bijvoorbeeld, van volgende doelstelling :

(b) Leerlingen moeten inzicht verwerven in het spellingsysteem.

Ik vermoed dat ook tegen dit doel slechts weinig leerkrachten protest zullen aantekenen. Waarschijnlijk oefent (b) zelfs een veel directer invloed uit op de klaspraktijk van vele leerkrachten dan de (a)-doelstelling. Hier ligt naar mijn gevoel dan ook de kern van het probleem : de (a)-doelstelling is wat de leerkrachten eigenlijk willen, terwijl hun concrete handelen in feite wordt beïnvloed door (b), door een ander doel dus. In deze zin doen we dus niet wat we willen.

Het punt is nu dat dit tot zeer ernstige moeilijkheden kan leiden, en wel omdat doelstellingen (a) en (b) op gespannen voet met elkaar staan. Het is dus niet goed mogelijk om in de spellingdidactiek tegelijk inzicht en automatisme te bevorderen. De reden daarvoor is, dat inzicht precies

de ontwikkeling van automatismen kan bemoeilijken, en omgekeerd, dat automatismen via andere wegen dan inzicht ontstaan. Ik besluit dan ook dat, als we moeten kiezen tussen (a) en (b), omdat blijkt dat beide toch niet samen kunnen worden nagestreeft, dat de keuze voor (a) dan voor de hand ligt. Immers, als we enkel (b) nastreven, dan hebben we geen enkele garantie dat leerlingen ook daadwerkelijk zonder fouten schrijven, ook al weten ze hoe het moet. De spellingdidactiek kan het bevorderen van inzicht in het spellingsysteem dan ook beter verlaten, en wel omdat echt inzicht voor het automatisch foutloos spellen zo goed als volstrekt overbodig is. De onderliggende oorzaken daarvan worden duidelijk als we een vergelijking maken.

De vergelijking waar ik op doel, is die tussen spellingregels en verkeersregels. (Daarbij moeten we uiteraard rekening houden met het feit dat elke vergelijking tenminste ten dele mank loopt, maar ook met het feit dat elke vergelijking verborgen eigenschappen aan het licht brengt.) Het essentiële in de overeenkomst ligt in het feit dat beide soorten van regels in hoge mate conventioneel van aard zijn. Dit wil zeggen : ze berusten op een of andere afspraak, die voor de betrokkenen niet direct verklaarbaar is. Dat het rode verkeerslicht betekent dat ik moet wachten, en het groene dat ik mag doorrijden, berust niet zozeer op een of ander inzicht, maar louter op conventie. Misschien zijn er redenen waarom de keuze zo is uitgevallen, maar als gebruiker heb ik daar weinig boodschap aan. Het feit dat ik mij aan de regels houd, is dan ook geen gevolg van inzicht, maar enkel van geautomatiseerde toepassing van (conventionele) kennis. Echt inzicht, in de zin van beredeneren, komt er hoegenaamd niet aan te pas : ik doe gewoon wat ik weet te moeten doen. Een waarom-vraag is daarbij overbodig, voor de praktijk zelfs zo goed als zinloos. Hetzelfde geldt nu voor de spelling. Er is geen dwingende verklaring voor de spelling van een bepaald woord. Als dit wel het geval was, dat zouden spellinghervormingen niet hebben kunnen plaatsvinden. De geschiedenis van het Nederlands gedurende heeft zich in die tijd enkele malen gewijzigd, niet omdat de regels van de Nederlandse taal zelf veranderd waren, maar enkel omdat men bewust vroegere conventies heeft vervangen door nieuwe.

Mijn argument is dus dat bij spelling, net zoals in het verkeer, het erop aankomt, de conventies automatisch toe te passen, en dat nadruk op inzicht daarbij remmend en verwarrend werkt. Ik realiseer me dat dit een argument is dat zozeer ingaat tegen wat we gewoon zijn over spellingonderwijs te denken, dat het bij velen ongetwijfeld irritatie veroorzaakt. Toch denk ik dat het een deugdelijk argument is, en dat onze irritatie voorkomt uit diep ingewortelde gewoonten, die we (overigens om goede redenen) niet zo makkelijk en graag in vraag willen stellen. Ik denk

echter dat de ernst van de situatie, m.n. de dramatische toename van de problemen in het spellingonderricht, ons dwingen tot het in vraag stellen van deze gewoonten. Doen we dit niet, dan laat het zich aanzien dat de problemen er alleen maar groter op zullen worden, en daarmee ook onze eigen ontgoochelingen.

Onvermijdelijk rijst dan de vraag : HOE ? Gesteld dat inderdaad de weg via het inzicht moet worden verlaten, en dat we direct de ontwikkeling van spelling-automatismen willen aanzwengelen, hoe doen we dat dan ? Het antwoord op die vraag is even simpel als moeilijk. Het is simpel omdat de methode zo eenvoudig is dat meestal enkele minuten volstaan om ze te begrijpen. Ze is echter ook moeilijk, omdat ze een andere denkwijze vereist, een denkwijze die we niet gewend zijn, en waartegen we vaak aanzienlijke psychische weerstand bezitten. De aanpak die ik bedoel, is die van het spelling-algoritme (2). Hieronder verstaan we een reeks van eenvoudige handelingen, die automatisch tot een (juiste) oplossing, dus tot een correcte spelling, leiden.

De meeste van onze alledaagse handelingen verlopen volgens een dergelijk algoritme : autorijden, fietsen, een omelet bakken, telefoneren, ... zijn aaneenschakelingen van deelhandelingen die we automatisch kunnen uitvoeren om het gewenste resultaat te bereiken. De meeste van deze handelingen zijn dermate ingebed in onze gewoonten, dat we ons van hun onderliggende structuur niet eens meer bewust zijn. Dit vormt dan ook de verklaring van het nut ervan voor de spellingdidactiek : algoritmen vertonen namelijk de eigenschap dat ze gemakkelijk kunnen worden geautomatiseerd. Precies daarom is een spellingdidactiek op algoritmische basis zo beloftevol : de handelingen worden, na verloop van tijd, volledig tot automatisme. Daardoor wordt een beroep op inzicht volstrekt overbodig. Algoritmen zijn bovendien zo eenvoudig te maken, dat het leren gebruiken ervan ontzettend snel kan verlopen. Zelf heb ik een dergelijk algoritme voor de spelling van werkwoorden ontwikkeld, dat leerlingen in staat stelt om binnen enkele uren alle werkwoordvormen foutvrij te kunnen spellen (3). Het spreekt vanzelf, dat de tijdwinst die hierdoor ontstaat, gigantisch is. Ervaringen in de praktijk tonen bovendien aan dat leerlingen (en leerkrachten) nauwelijks moeite hebben om het systeem onder de knie te krijgen, en vooral : dat het foutenpercentage aanzienlijk, en verrassend snel na de invoering van het systeem, daalt. Tenslotte hebben enkele leerkrachten (in het beroepsonderwijs) kunnen vaststellen dat ook de motivatie voor spelling met het gebruik van een algoritme toenam, zelfs zodanig dat leerlingen een positieve attitude tegenover spellingkwesties ontwikkelden.

Samenvattend : de problemen die zich momenteel in het spellingonderwijs voordoen, zijn zo diepgaand dat ze om een fundamentele bezinning op de uitgangspunten ervan vragen. Uit een analyse van de doelen die dit spellingonderwijs nastreeft, blijkt dat inzichtbevorderend leren op dit gebied, paradoxaal genoeg, het bereiken van veel belangrijker doelstellingen in de weg staat, en beter kan worden vervangen door gebruikmaking van spelling-algoritmen. Deze zijn vaak ontwapenend van eenvoud, en leveren zo'n reusachtige winst in tijdsbesteding en leerresultaten op, dat de ontwikkeling en het gebruik ervan niet anders dan gestimuleerd moet worden. De maatschappelijke consequenties van een dergelijke verandering in de spelling-aanpak zijn nauwelijks te onderschatten. In elk geval mag een drastische vermindering van de frustraties waaraan leerkrachten in de huidige situatie ten prooi zijn, worden voorzien, evenals leerlingen die de school verlaten zonder aversie tegen de spelling. Elke leerling kan dan een goede speller worden, die, net als de bekwame fietser, het met losse handen kan : automatisch, en zonder erbij te hoeven nadenken. Zolang spellen niet met losse handen kan, en enkel via inzicht verloopt, zullen we weinig goede fietsers vinden in spelling-land.

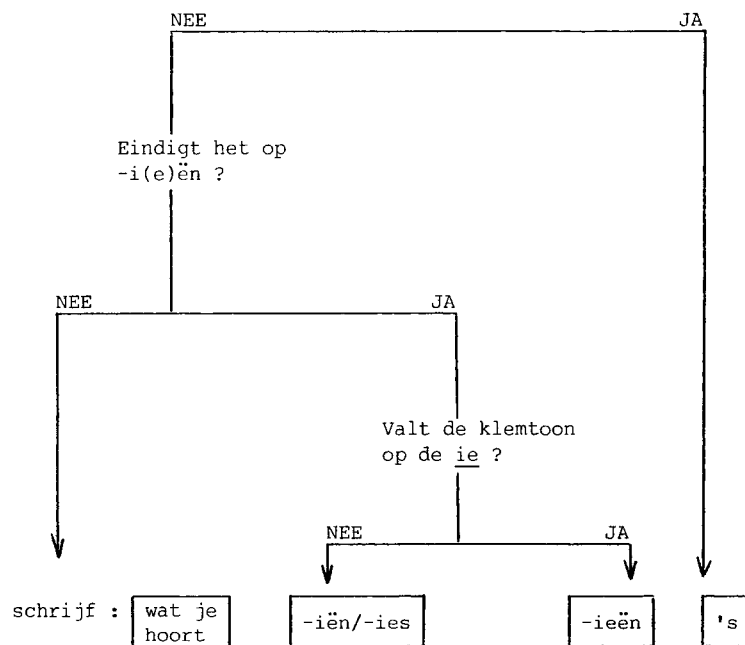
Willie Van Peer, Dr. Van Campenstraat 1, 8411 R H Breda

NOTEN

(1) Dit is het tijdschrift van de onlangs opgerichte Vereniging voor de Didactiek van het Nederlands. Adres : Herenstraat 37, Werkhoven (NL).

(2) Een voorbeeld van een spelling-algoritme (voor het schrijven van meervoud-uitgangen van zelfstandige naamwoorden), is, in zijn eenvoudigste vorm, bijvoorbeeld als volgt voor te stellen :

Eindigt het meervoud
op a, o, u, i of y ?

(3) De uitwerking hiervan verschijnt binnenkort bij uitgeverij Acco, onder de titel Paspoort tot het werkwoord. Inmiddels verschijnt ook (bij Uitgeverij Plantyn) een nieuwe reeks handboeken Nederlands onder de titel Vanzelf-sprekend, waarin deze algoritmische spelling-methode is geïntegreerd.

BIBLIOGRAFIE

- Assink, E.M.H. (1983), Leerprocessen bij het spellen. Utrecht.
- Van Peer, W. (1982), Het anker leert nooit zwemmen, ook al ligt het steeds in het water. in : Moer 1982, nr. 5, p. 2-15.
- Peeters, B. & J. Pepermans (1982), Spellingonderwijs (2) In : Vonk, 12, nr. 1, p. 4-14.